

Universitätsbibliothek Wuppertal

Sexti Julii Frontini, Viri Consularis, Quæ Exstant

Frontinus, Sextus Iulius

Amstelodami, 1661

Ad commentarium de aquæductibus urbis Romæ

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1185](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1185)

A D
SEXTI JULII
FRONTINI
V. C.
COMMENTARIUM
DE
AQUÆDUCTIBUS
URBIS ROMÆ.

S*Itque mihi nunc*
ab Nerva Augu-
sto] Quærun-
tissimi Viri, quo-
rum opera ac judi-
cio partim Fronti-
no lux allata; num *Aquaductuum*
Urbs Romæ Commentarius præter
cætera Fragmenta ejusdem
Frontini sit, qui Strategematum
libros congescit. Quorum opinio-
nem Cl. Rubenius accuratè in Ele-
ctis suis de utroque opusculo me-
ritus, non sine causa, ut ait, vide-
tur amplexus. Purior enim & e-
mendatior in illis sermo est, & di-
ctionis venustas. At si sub Nervâ
floruit, ut apertè præter ipsum con-
firmat & Ælianus Proëmio libelli
de instruendis Aciebus: *ἔπειτα ὃ τῶν*

Θεῶν πατρῶν οὐ Νέρωα συμβαλῶν
πρὸς Φροντῖνον τῶν ἐπισημῶν Ἰωαν-
νικῶν ἐν Φορμίωνις ἡμέρας πρὸς δέ-
τερηα δέξαν ἐπινεγκαρῶν ἀπὸ τῶν
ἐν τοῖς πολέμοις ἐμπέριων, συμβα-
λῶν τῶν ἀνδρῶν εὐρον ἐκ ἐλαττονα σπα-
δῆν ἐχούσας εἰς τὴν ἀρχὴν τοῖς Ἑλλη-
σι πειθεωρηθῆσαν μάχῃσιν, ἠεὶ ἐπισημῶν
ἐκ ἐπὶ ἀειφροσίνων τῶν τακτικῶν
συγγραφέων, ἐκ αὐτῶν ἀποδύσασθαι τῶν
Φροντῖνον δικῶν αὐτῶν, εἰπερ πρὸς
εὐρον ἰδούσας τῶν ἱστορικῶν Διατάξεως πε-
ριέχουσαν αὐτὴν, &c. quid obiter, quo
minus idem Scriptor Strategicus
& Aquarum Præfectus fuerit, qui
libellum hunc de Aquæductibus
Urbem Romam influentibus edi-
dit, obscurè video. Sed altius ad
acumen indaganda sunt Ælianæ
verba. Ait; apud Frontinum V. C.

Aa

&c pēs

& peritiæ bellicæ laude clarissimum, qui sub Nerva Adriani Patre floruit, se per aliquot dies in Formis egisse, & collatis cum eo sermonibus comperisse, non minus illum studio teneri disciplinæ Tacticæ Græcis usitatæ, quam Romanorum instructione, quâ deteriorius quid minusve videretur contineri. Certo certius est, illum quidem alloquii ad Adrianum non alius Frontini meminisse, quam Consulis istius Strategematum Auctoris, quorum libri superstites etiamnum existant, & quos idem optimo Principi Trajano dicavit. Secus ac Stevvechio visum, qui alios de militari disciplina libros eadem dedicatos opinatur sub fine lib. II. cap. III. Commen. in Vegetium. Nam Nervæ ac Trajani temporibus præcipuè in pretio fuit, quod & alibi Volaterranus Commentar. Urban. lib. XVI. non obscure subindicat, & qui totam hanc nostram litem uno loco dissecat: *Julius Frontinus ad Trajanum libros quatuor Strategematum scripsit, & de Aquis Urbis.* Nec alius Frontini mentionem fieri apud antiquos putato, quàm unius ejusdemque nostri, qui Strategematum nimirum, Aquarumque libellos congessit; & cujus etiamnum Fragmenta restant de Qualitatibus Agrorum, Limitibus, maximam partem mutila ac inquinatissima, variisque confusa segmentis. Scripsit idem de Colonis opusculum, sed quod hodie diversum exhibetur, ac ejusdem farinæ fragmentis interpolatum, ab Amplissimo Viro P. Scriverio cum reliquis primùm ex membranis e-

ditum. Falluntur etiam illi, qui ulterius disquirendum contendunt, an Urbanus ille Prætor, cujus Tacitus lib. IV. Historiarum meminit, ad Vespasiani II. & Titi Consulatum, qui in annum Urbis incidit Idcccxxiii. idem cum nostro Frontino sit; quam & opinionem non exiguum scrupulum plerisque quidem non mediocriter doctis iniecisse memini. Nunc audiamus Carolum Sigonium Syllabo historicorum Romanorum: *Sext. Julius Frontinus Strategematum libros conscripsit, in quibus ex omnibus historicis exempla in certos locos destinata (valet distincta) enumerat copiosè, & magnâ cum utilitate: licet pleraque librariorum errore ineptè sunt repetita. Nervæ & Trajani temporibus vixit.* Quæ verbotenus, ut multa alia, in suum apparatus ad omnium gentium historiarum transulit Antonius Possevinus, Sect. III. cap. IV. Cæterum, quod heic asserimus, id tam dilucidum ab alijs contestatum fuit, ut mirum sit, in aliam sententiam vergere Viros eruditissimos. Vide quæ Johannes Maria Catanæus observat ad Plinii Cæcilii Secundi Epistolas, item Stephanus Vinandus Pighius Annalium Romanorum libro XIIX. Nam quæ nobis adducta sunt, eorum sublesta fides esset, ni major veri ratio ex antiquitate historiarum colluceret.

Administratum per principes semper civitatis nostræ Viros] Qui vocabantur Aquarum Curatores. In veteri lapide sculptum: CURATOR. AQUARUM. ET. MINU-

NUTIÆ. CUR. ALVEI. TIBERIS. ET. CLOACARUM. URBIS.

Primò tamen appellati sunt *Curatores operum publicorum*: deinde in plures *Aggruias ἐπιμελείας* divisi, specialiter *Aquarum Curatores*. Hi sicut cæteri omnes, qui curam aliquam publicè curabant, non magistratus erant, sed quasi magistratus, uti vocantur à nostro Frontino, qui & ipsum Agrippam primò per fervos suos privatos hæc fecisse, eamque familiam Augustò morientem legasse tradit. Vide ipsum Frontinum infra, & Fragmenta lib. II.

Posse decernere] Valet discernere; quod ad oram veteris notatum.

Nomina primum Aquarum, qua in urbem Romanam influunt, ponam] Scriptus *promam*; quod elegans quidem verbum est, & huic loco communicantissimum. Placet tamen editum. Infra: *Persecutus ea, qua de modulis dici fuit necessarium, nunc ponam, quemadmodum quæque aquarum Principum commentariis comprehensarum, usque ad nostram curam habere visa sit.* Alii: *pandam*, hoc modo: *qua in urbem Romanam influunt, pandam.* Nullo negotio.

Postea altitudinem cujusque, modulorumque rationem] Parum sibi constant in altitudine subterraneorum meatum & fornicum veteris Scriptores. Procopius altitudinem definit tantam, ut eques per eos fornices opportunè posset transire. Frontinus infra, *sublevatos ad centum & novem pedes fuisse* ait. Strabo Amasenus lib. V. *οὐκ ἔστιν ἄλλοτερον ἢ τὸν ἄνθρωπον ἵκεν*

φέντες ὁδὸς ἀμύξις χόρτος ποταμῶν. Immo caneratos arcus urbis montes altitudine exæquasse loquitur Plinius lib. XXXVI. cap. XV. Rutilius:

Quid loquar aërio pendentis fornice rivus,

Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas?

Hos potius dicam crevisse ad sidera montes,

Tale gygantum Græcia laudat opus.

Intercepta tuis conduntur flumina muris,

Consumunt totos celsa lavacra lacus.

Sic hi versus legendi sunt, qui mendosè libris antiquis exhibentur, præsertim ultimo hexametro:

Intercepta suis fundantur flumina muris.

Alludit elegantissimus Poëta ad illud, quod de Græciæ Pyramidibus infra Frontinus exclamat: *Tot aquarum, tam multis necessariis molibus, Pyramides videlicet otiosas comparem, aut cætera inertia, sed famâ celebrata opera.*

Quantum muneribus, (ita enim cultiores appellant)] Florentina, quam typis editam vidimus ab Junta, perperam exhibuit: *ita enim cultiores appellantur.* At melius Onuphrius & Scriverius, ut edidimus. Verum obiter notamus significationem *muneris* rariorem, quod non vocabulum de vulgo est, sed eminentioris dignitatis. Vocabant illud administrationem reipublicæ, & curam impetii, quod plebis universæ totiusque populi comitiis delatum, ac mandatum erat.

Ab Vrbe ondata per annos CCCCXLI. contenti fuerunt Romani usu aquarum] Dubitare nobis hoc quidem in loco occurrit, utrum eo anno CCCCXLI primum Aquæductuum usus Romæ introductus fuerit, & ab Appio Claudio censore, qui sternere vias instituit, hoc quoque bonum inventum? Hujusmodi opinionis est de mirandis Romanorum optimè & accuratissimè meritis ὁ κρονηβητης Justus Lipsius in libro III. cap. XI. de magnitudine Romana, cui non possum ego, quin debeam dissentire. Quippe ab Anco Martio primam aquarum in urbem derivationem introductam, Plinius Secundus lib. XXXI. cap. III. videtur innuere: & ex aliis probabilibus authoribus evidentissimum est, præsertim Dionysio Halicarnasæo, accuratissimo Scriptorum Romanarum. Ait Paulus Jurisconsultus Titulo D. Ne quid in loco publico fiat: quædam lege: Si per publicum locum rivus aquæductus privato nocebit, erit privato actio ex lege XII. Tabularum, ubi noxa domino carveatur. Quod si verum est, diu datæ à Decemviris leges ante annum quadringentesimum & primum supra quadragesimum; nisi fortè dicamus, decemvirales tabulas de aquagio non de aquæductu intelligi debere, quod in optimis Glossis exponitur ἰδεοχώριον. Festus: Aquagium, quasi aqua agium, id est aquæductus appellatur. Obiter emendamus Savolenum in lege nota D. Quemadmodum servitus amittatur. Aqua si in partem agri

influxit. Perperam; legendum: Si in partem aquagii. Ut existimem, aquæductum esse arte quadam & manu hominum absolutum opus; aquagium, naturalem veluti alveum, aut canalem fontis. Sed hæc ὡς ἐν παροῖα. Cæterum Vir doctissimus alienâ interpretatione nostri Scriptoris hallucinatus videtur, ut aliàs ex professo demonstrabimus.

Fontium memoria cum sanctitate adhuc exstat, & colitur] Seneca ep. XXI. Magnorum fluminum capita veneramur; subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet: coluntur aquarum colentium fontes, & stagna quadam velopacitas, vel immensa altitudo sacravit. Plinius videndus de Clitumno, libro IIX. & de lacu vadimonis: Nulla in hoc narvis, (sacer enim est) sed immant insula. Nec antiqui Romani soliti, sed omnis gentilium vetustas fontibus & fluviis divinitatem aliquam assignavit. Unde ἱεροὶ ποταμοὶ, ἂν τε ἀέννοι inquit Eustathius ad librum secundum Odys. Et Persæ tam ἰδδλάτρευ quam πνευσολάτρευ appellabantur. Nam & per ignem & aquam jurabant. De Græcis res nota est veteri proverbio: ἀνα ἱερῶν ποταμῶν χωρεῖσι πηγῶν. Habes apud Laërtium Diogene, & Euripidem Medæâ. Callimachus in Apollinem;

Ἄλλ' ἤ τις κρητέρε τε ἢ ἀρχαῖαν ἀνέπει

Πίδευ. ἢ ἱερῆς ὀλίγη λιβαῖς.

Inde apud Poëtâs fontes dicuntur ἱεῖων ἡσῶ, de quibus apud Theocritum. Colebatur ista fontium memoria summâ cū ceremoniâ, cujus sacra

sacra Romanor. *Fontinalia*. Festus: *Fontinalia, fontium sacra, unde & Roma fontinalis porta*. Immo *Fontinalis* est Dea fontium apud Terullianum. Festus à Scaligero restitutus: *Manalis fons appellatur ab auguribus puteus perennis; neque tamen specu inciliisve cietur, quia flumen id auspicatur, quod suâ sponte in amnem influit*. Ad auspicandum, inquit, flumina non profunt, quæ ope humanâ puta specu, inciliis ducta sunt: sed quæ sponte suâ in amnem influunt. Loquitur de perenni auspicio: quo dicebatur, quoties quis amnem, aut aquam, quæ ex facto oritur, auspiciato transt. Ex sacro, hoc est capite fontis. Nam capita omnium fontium sacra. Contra quæ ex castellis aut didiviculis derivatur, non est sacra.

Salubritatem enim agris corporibus adferre creduntur] De fontibus Oraxi in Campania vide Plinium cap. II. libro XIIX. De Sicilia fontibus Solinus ait, quod *calidi & salubres aliquot efferverescant*, qui pluribus corporis vitiis medeantur. Strabo: *θερμῶν ἁπὸν ὑδάτων ἐκβολὰς ἐν πολλὰς εἴχει τύπας ἢ νῆσους*. Et verus epigramma Philippi Theflalonicensis Siciliae *ὑδάτι Παιώνιου* & medicata mirè de prædicat. Euripides apud Laërtium eandem salubritatem aquæ marinæ tribuit, quàm fontibus Frontinus. Exstat ejus versiculus omnibus decantatus:

Θάλασσα κλύζει πάντα τ' ἀγγρά-
πων ἡμεῶν.

Varro de Nympha Juturna à juvando dicta: *Muli agroti pro-*

pter id nomen hinc aquam petere solent. Idem Strabo de Cutiliensi lacu: *ἢ τὰ ἐν κοπιλίαις ψυχρὰ ὑδάτια, ἀφ' ὧν καὶ πινύται, ἢ ἐγκοπιλίαις προπεύσει νόσους*.

Claudia, Anio novus] Passim apud veteres Claudia aqua & Anio novus conjunguntur. In antiquâ Inscriptione: TI. CLAUDIUS. DRUSI. F. AUGUSTUS. GERMANICUS. PONTIF. MAXIM. TRIBUNITIA. POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR. XXVII. PATER. PATRIÆ. AQUAS. CLAUDIAM. EX FONTIBUS. QUI VOCABANTUR. CÆRULÆUS. ET. CURTIUS. A. MILLIARIO. XXXV. ITEM, ANIENEM. NOVAM. A. MILLIARIO. LXII. SUA. IMPENSA. IN. URBEM. PERDUCENDAS. CURAVIT. *Aniem* vocatur à Catone, qui ab aliis *Anio* & quidem duplex *Vetus* & *Novus*: item sequiori genere, ut in Inscriptione.

Appia M. Valerio Maximo, P. Decio Murenâ COSS.] Quidam editorum exhibent: *P. Decio Mure*. Quod in aliis etiam scriptoribus nullo discrimine meminimus observatum. Cæterum auctor De Viris Illustribus apertè tradit, *Appium Claudium* Censorem aquam *Anienem* in urbem induxisse: quod omnino esse non potest. *Vetus* enim *Anio* in urbem deductus fuit primum anno U. C. quadragesimo nono post quàm *Appia* perducta est à *Curio* & *Fulvio Flacco Duumviris*. Censor autem fuit *Appius Claudius* an. U. C. DXLI.

A a 3 Quare

Quare certum est, in Scriptore incerto *Appiam* vel *Claudiam* esse legendum: quod tamen ægrè reperuerim.

Qui & viam Appiam à porta Capena usque ad Urbem Capuam muniendam curavit.] A porta Capena ad urbem Capuam: id est, ad ultimos Romanorum fines. Postmodum tamen Brundisium usque munita, sed quo curatore incertum. Horatius:

Brundisium melius Numici via ducat an Appi?

Perdixit deinde sive C. Gracchus Tribunus, qui plerasque vias fecit, refecit: sive C. Cæsar, qui Curator viæ Appiæ non leviter in eam impendit: sive Augustus, de quo vetus Inscriptum: S. P. Q. R. QUOD. VIÆ. MUNITÆ. SUNT. Quæ à Scriptore Virorum Illustrium narrantur in Appii vita, vereor ut falsa sint aut liberius excepta. Paulinus ad Cytherium:

Posthac & ad nos pergere incœptat viam,

Quæ sternit aggerem silex,

Munitor Appius cui nomen dedit.

Ita indubiè legendum. Vulgo inceptè cui transpositum est, & versus claudicat:

Cui munitor Appius nomen dedit.

Collegam habuit C. Fabium] Præstat lectio, quam ad oram librorum video notatam: C. Plautium. Eodem modo C. Plautius in Fastis Capitolinis appellatur Appii collega, quem Venocem cognominatum tradit Frontinus, ob

iniquitas aquæ venas. Vide Livium.

Abdicavit se à Censurâ] Ob infamem atque invidiosam Senatus lectionem verecundiâ victus Appii collega C. Plautius, censurâ abdicavit.

Qui multis tergiversationibus extraxisse censuram tradiitur.] Id est, prorogando extraxisse. Infra de Marco Titio: *Sed quoniam ad consummandum negotium non sufficiebat, statuit Senatus praeiuram in alterum annum prorogari.*

Et supra terram opere arcuato.] Quod arcus nimirum & fornices habet, non solidam constructionem. Hoc observatu dignissimum est, quia nihil magis obvium in Commentario Aquæductuum.

Alficina Augusta ramum] Ratum vocat, quem Græci κλάδην in fluviis, τὴν κρημυξὴν ὀδὴν ὀδὴν. Alia diverticula sunt ἐκτροπῶν vel κρημῶν, unde bicornes fluvii dicuntur apud Poëtas: qui & crines dixerunt duas οὐροῦς sive tresas pro fluminum brachiis. Varro apud Nonium: *Via una, sed ἐκτροπὰ multa.* Glossæ: *diverticulum, ἐκτροπή, κρημὴ ὀδὴ.* Inde in fluviis ἐκτροπῶν brachia sunt, quæ ab auctore fluvio ἀπὸ κρημῶν.

Cum L. Papyrio Cursore gessit] Mendosè libri: *cum L. Papyrio COS.* Censuram gessit M. Curius Dentatus ad annum U. C. CDLXIII. ut conjecit Sigonius.

Ex manubiis de Pyrrho captis] Non tam ad interpretationem Auctorum, qui per se plani sunt & perspicui, quam emendationem

cæterorum, qui eandem historiam concinnarunt, operam nostram conferre visum est. Insigne mendum, quod & eruditissimo Andr. Schotto notatum est, jam crebrius adductum anonymum scriptorem obfedit, apud quem in M. Curio Dentato hæc expressè corrupta leguntur: *Aquam deinde Anienem manibus hostium in urbem induxit.* Quod hostium operâ M. Curius Dentatus aquam Anienem in urbem induxerit, vel introduxerit; nemo puto confirmare non dubitaverit, qui majestate Romanâ condignum factum putet. Quare indubiè reponendum: *Aquam deinde Anienem manibus hostium in urbem induxit.* Par mendum olim observavimus ad Nepotis Cimone: ubi perperam *navibus* pro *manibus* reposuerunt iniqui correctores. Veteres *manibus*, legunt, ut tribus exaratis asserimus & Plutarcho convincimus. Sed & paria sunt in antiqua inscriptione Eboracensi: Q. SERTOR.
 HONOREM. NOMINIS. SUI. ET. COHORT. FORT.... EBORENSUM. MUNIC. VET. EMER. VIRTUTIS. ERGO. DON. DON. BELLO. CELTIBERICO. DEQ. MANUBIIS. IN. PUBLIC. MUNIC. EJUS. UTILITATEM. URB... MOENIVIT. EOQUE. AQUAM. DIVERSEIS. IN. DUCT. ... UNUM. COLLECTEIS. FONTIB. PERDUCENDAM. CURAV.... Cæterum, non ipse Curius sed Fulvius Flaccus, alter duumvirum a-

quæ perducendæ induxit: Curio mortuo intra quinctum diem quàm esset duumvir creatus anno U.C. CDXXCIX.

Spurio Carbilio, L. Papyrio COSS.] *Carbilus* vel *Carvilius*, verum & idem Consulis nomen. Sed hoc aliàs legitur in antiquioribus, quibus sæpiusculè hæc duæ literæ mutantur: quod offendere non debet curiosum lectorem. Deinde *ri iterum* scio malè quondam projectum, quod postliminio demum restituvimus. Hos autem Consules iterum fuisse anno CDXXCI. ex Livii XXIV. & Capitolinis Tabulis discere licet.

Edidit edictum] Non *addidit*. Illud species est palilogiæ, de quâ nos aliàs.

Supra Tibur XX. miliario] Non puto, *Tiburnum*, quod *accipio* quidam ad marginem scripti codicis expresserat. Quanquam & *Tiburnus* & *Tiburtus* primus Tyburis conditor appelleretur. A Tiburto Tiburtinus: *ubi partim in Tiburnum distribuitur usum.*

Ita exigente libramento] Aqua librari dicitur, cujus altitudo peræquatur è loco unde oritur, ad locum quo ducenda est. Inde libræ aquariæ peculiariter erant factæ librandis aquis, ut *ἀντιχρημα* sive chorobates. Inde libra interdum altitudinem & fastigium significat propter perlibrationem aquarum. Infra: *Aqua omnes diversâ in urbem librâ perveniunt*: id est, altitudine. Græci posteriores *ἐνυψώματα* vocabant, qui aquarum inventos ductus & modos docili libratione ostenderent; vel, qui peritiam

tiam haberent aquam libranti ad libellam. Plinius libro vigesimo ad Trajanum: *Supereſt ut libratozem vel architectum, ſi tibi videbitur, mittas, qui diligenter exploret, ſit ne lacus altior mari.* Videndus omnino doctiſſimus Philander ad Vitruvii librum octavum.

Dum ex aliis cauſis libros Sibyllinos inſpiciunt.] Obiter annotabimus iſtas cauſas, ex quibus Decemviri libros Sibyllinos inſpicere conſueverant, quarum vel principalis erat vis morborum ſive peſtilentiæ, ſicut Livius diverſis in locis prodidit. Lib. V. *Gravis peſtilentiſque omnibus animalibus æſtas excepiſt, cujus inſanabili perniciæ, quando nec cauſa nec ſinis inveniebatur, libri Sibyllini ex S. C. aditi ſunt.* Idem libro ſeptimo auctor eſt, peſtilentiam civitatem adorantem; cõgriſſe Senatũ imperare Decemviris, *ut libros Sibyllinos inſpicerent.* Poſt Tarentinorum defectionem, religione novã carminibus Martii vatis objecta, iis explanatis S. C. factum ſcribit lib. XXV. *ut Decemviri libros de ludis Apollini, reque divina faciendã inſpicerent.* Alterum Senatusconſultum factum eſt, *ut Decemviri ſæcra Græco ritu facerent, iisque hoſtiis Apollini bove aurato, & capris duobus albis auratis, Latona bove femina aurata.* Macrobius libro I. Saturnal. cap. decimoſeptimo, de ejuſdem Martii vatis carmine loquens: *Ex hoc, ait, carmine, cum procurandi gratiã dies unus rebus divinis impenſus eſſet, poſtea S. C. factum, ut decemviri, quo magis inſtrugrentur de Ludis Apollini*

agendis, reque divina recte faciendã, libros Sibyllinos adirent. Dionyſius Halicarnaſis. lib. IV. *ἰδὲν ἔπι Ρωμαίῳ Φυλάτῳ, ἔτε ἄσπον κτήμα, ἔτε ἰερὸν, ὡς τὰ Σιβυλλικὰ Θεόφρατα. Χρῶνται ἢ αὐτοῖς, ὅταν συμπεσοῦν, καὶ πόλεμον ἢ περὶ πῶν καὶ φανερὰς μῶντων μεγάλων καὶ ὑποδρόσαν αὐτοῖς φανέντων, οἷα πολλὰ σωῖσθαι. Plutarchus: ὅν αἰτίαι ἦτο Ρωμαίων. Τῆς ἢ πρῶτης δευτέρας φανείσης, ἔδοξεν, ἀνοικεῖσθαι τὰ Σιβυλλικὰ τῶν ἰερῶν. Phlegon in libro *ἁεὶ Ἰαννουσίων. Διὶ δὲ αἰτίαν ἢ Σύγκλητος ἐκέλευσεν, ΤΟΥΣ ΙΕΡΟΜΝΗΜΟΝΑΣ ΑΝΑΓΝΩΝΑΙ ΤΟΥΣ ΣΙΒΥΛΛΗΣ ΧΡΗΣΜΟΥΣ.* Exſtat hujusmodi S. C. apud Vopiscum in Aurelium, quod, quia longius eſt, omiſimus.*

Finita ſubſtructionibus penè ſtatim ſtagmino colore præviridi.] Quid illud penè? Quod meo quidem iudicio veſtigium præbet alterius lectionis, quam nondum erui. Quin penè adducor ut credam, ſubſtructionum numerum aut amiſſum, aut penitus à typhothetis omiſſum. *Judicent ei ἢ κριτικῶνται παῖδες.*

Nam Agrippa Ædilis poſt primum conſulatum.] Dio lib. XLIX. inter alios accuratiſſimè refert quæ ab Agrippa in ædilitate facta ſunt: *πᾶσα τὰ εὐχεδμήματα τὰ κριτὰ, πᾶσαι ἢ τῶν ὁδῶν, μηδὲν ἐν τῷ δημοσίῳ λαβὰν ἐπιουδίασε, τῶν τε ἰπποδρόμων ἐξενάθησε, &c.* vide ſequentia. Plinius lib. XXXVI. *A. M. Agrippa in ædilitate poſt conſulatum, per meatus corrivati ſeptem annes, curſuſque præcipiti torrentium modo rapere atque auferre omnia coacti.* Etiam vide Suetonium Auguſto.

Divisâ erogatione] Non rogatione, quod quibusdam imperitiis scio lectum. Erogatio est distributio nominum Julia & Tepulæ.

Præter caput Iulia transfuit] *Transfuitur* ὑπερβαίνει, in optimo Florentin. Veteres enim *fluvo* dicebant & *pluvo*: inde *fluvius* & *pluvia*. *Præter caput Iulia transfuit*: hoc Græcis *περὸ ἑνὸς*, ab uno latere alluere. Quod & *perfluere* Latini dixerunt, ut *producere* *περὸ ἑνός*. Plinius lib. XIX. de hortis & hortensibus: *Rignosq; maxime habendos si contingat præfluo amne*, hoc est *περὸ ἑνὸς ποταμοῦ*.

Hanc Agrippa emisit] Ita lacus Curius à M. Velino dicitur emissus Ciceroni lib. V. ad Atticum. Suetonius Julio Cæsare: *Siccare Pomprinas paludes, emitte Fucinum lacum*: ubi *emitte*, aquam extra Romam perducere, interpretatur M. Donatus.

Modulosque certos dispensatum accipiunt] Ad oram veteris, *modiolosque*. Sed discrimen statuum inter modulos & modiolos, quæ duo Frontino communicatissima. Modulium vocat, mensuram in aquæductibus, per quam aqua duci solebat ex castellis seu dividiculis ad privata ædificia. Talem hoc loco intelligit in emissâ ab Agrippa Crabra. De ejus mensura, quam Græci *μέτρον* vocant, infra melius: *Aquarum moduli aut digitorum, aut ad unciarum mensuram instituti sunt*. At modiolus, est *ὕδρια* sive *κελπίς*, vas aquarium ad hauriendum. Noster alibi: *Cum in erogatorio modiolis minus invenitur, in acceptorio plus, apparet,*

non errorem esse, sed fraudem: ubi mendosè *modulo* legitur in depravatis editis antiquioribus. *Acceptorium* vocat, qui puteo immerfus aquam haurit; erogatorium, qui in altum elatus refundit. Ibidem lego: *Est autem calix modiolus æneus* &c. ubi malè etiam *modulus* substituitur. Quæ necessariò distinguenda sunt in commentario ὑδρολογικῷ.

Aquarii nostri] Non *aquarium curatores* nec ὑδροφύλακες, sed ὑδροσκόποι, ipsi libratores. Hi vocabantur *Aquileges* vel *aquilices*. Glossarium: *Aquilices, ei τὰ ὑδρογῶνα ἐργάζοντο, οἱ ἀνοχλαίοι, ποταμίται, ὑδροσκόποι*. Aliter legendus est ille locus apud auctorem Glossarii: *ei τὰ πνεύρα ἐργάζοντο, οἷον ὀχλαίοι, ποταμίται, ὑδροσκόποι*.

Ignari cujus causâ] Vel, *cui causâ*. Hoc aliàs legitur.

Compluribus salientibus aquis instruxit urbem] In omnibus ita videas expressum. Sed illud *aquis* abundans est & superfluum, nec, ut puto, Frontino scriptum. Optimis auctoribus *salientes* sunt fontes aquarum. Ita Plinio vocantur & Vitruvio, quorum ille ad idem Agrippæ factum: *Agrippa in adilitate sua, adjectâ Virgine aqua, ceteris corrivatis atque emendatis lacus septingentos fecit, præterea salientes centum quinque, castella centum triginta, complura etiam cultu magnifica*. Paulo infra noster: *Solet tamen ex eâ (Alfietinâ) in Transiberianâ regione quoties pontes resciantur, & à ceteriore ripâ aqua cessant, ex necessitate in sub-*

fidium publicorum salientium dari. Virruvius lib. VIII. *Ex ejusmodi locis & fontibus ducti sunt salientes.* Isti Salientes tubulis fistulisve aquam effundebant. Apud veteres invenio Silanos, qui basilicis ἀνάβροτοι vocantur, lapideæ formæ & imagines, ex quibus aquæ saliebant. Itaque qui glossemata sunt interpretati, Silanum περιβλυ exponunt seu κεραιών, id est, τὰς δρόμους ἢ ῥοδμοῦσαν, ut melius Eustathius. Glossæ Philoxeni: *Silbanus* (lego *Silanus*: ita & perperam *Sylvani* dicuntur) κεραιός. In Græcanico Cyrilli ὕδρον exponitur *lacus silanus*. Obiter emendandus est Cornelius Celsus lib. III. cap. XIX. *Confert etiam aliquid ad somnium Silanus juxta cadens*, id est, rivulus suffurrans decidentium leviter aquarum. Lucretius eò alludens:

Corpora Silanos ad aquarum strata jacebant.

Quinimo *tullii* vocabantur isti Silani. Festus: *Tullios alii dixerunt Silanos, alii rivos.* Ita ibidem legendam Viri doctissimi viderunt. Ennius Ajace, Festo laudatus: *Sanguine emisso tepido tullii efflantes volant.* Ex illo Sophoclis:

— ἐπὶ ᾧ θεοῦ Σὺελγῆς ἀνω
φυσῶσι μέλαν νεφέῃ.

Sed & ipsi *tullii*, salientes. Papias: *Tuli, aquarum projectus.* Cæterum ineptè quidam hallucinantur, qui *salientes* de figuris exponunt & ornamentis, quæ ad tubulos adhibebantur. Alii tubuli sunt, alia

ornamenta tubulorum. Cujus rei ratio elegans apud Orum libro I. cap. XXI. ὅθεν καὶ τὰς χαλίους & τὰς εἰσαγωγαίς ἢ ἱερῶν κεραιῶν λεοντομήθερος κρητιστάσσαν οἱ δὲ χαλῆοι ἢ ἰσσηπικῶν ἔργων ἐπιστάται. Sic proculdubio legendus est iste locus, & ex eo restituendus, quod absurdè videas expressum, καὶ τὰς χαλίους. Nec moveor eo, quod Dempsterus ad Rosinum χαλίδας emendandum contendat. Hefychius: *χαλίους πάλιν, δὲ οὐ τὸ οὐδὲν φέρεται ἐν κεραιῶν ἐξαγωγήσιν.* Inde medicorum filiis χαλίους morbus, exponitur violenta κεραιῶν κῆραθεν καὶ ἀναθεν ἢ χαλῆς.

Ingentem aqua modum intraverunt] Alio sensu *modus aqua* dicitur in lege trigesima secundâ π. de Act. empt. & lege primâ De Aqua Quotidiana.

Hanc Virginem pictura ostendit] Vel, *pictam*, ostendit. Hoc ὡς οἶον est alterius lectionis.

Signino circumjecto continendarum scaturiginum causa] Ulpianus lapideum interpretatur in lege primâ π. de Rivis; nimirum, qui è testis signinis factus esset. *Si quis terrarum rivum signinum facere velit*: ubi *signatum* scio repositum, vel *silicem* ab illis, qui metuebant antimoniam. Ego *Signinum rivum* testaceum & cementitium potius, quam lapideum interpretandum esse censo. Intelligit autem Frontinus opus tale, quod è testis tuis ad aquas excipiendas imprimis erat utile: nam eæ testæ in signinis habebantur excellentes.

Nisi forte cum opus Naumachia aggrediretur, ne qui salubribus aquis

quis detraxeret] Quidam librorum non melius : *ne quis salubribus aquis detraxeret.* De hoc Naumachia opere ex breviario Ancyrano hæc verba sumpsit Suetonius : *Edidit navale prælium circa Tiberim, cavato solo (Tacitus stagnum vocat) in quo nunc Caesarum nemus.*

Idem Augustus in supplementum Martia, aliam aquam] Nec Augustam solum ad Martia rivum perduxit Augustus; sed & omnium aquarum rivos refecit. Vetus Inscriptio, quæ Romæ visitur.

IMP. CÆSAR. DIVI. JULI.
F. AUGUSTUS.
PONTIFEX. MAXIMUS.
COS. XII.
TRIBUNICIÆ. POTESTAT.
XIX. IMP. XIII.
RIVOS. AQUARUM. OMNIUM. REFECIT.

Quod opus Claudius magnificè consummarvit, dedicavitq; , Sulla & Titiano COSS.] Lego variantibus editis : *dedicavitque Sulla & Titiano COSS.* Nunc diribitoris in morem suffragia colligamus, nam priorum Consulum nulla mentio in Fastis consularibus superest. Pomponius Lætus edidit *Sulio & Titiano COSS.* Hoc ad oram Scriverianorum video expressum. Ultimum consulare nomen indubiè verum est & rectum : sed in consulari non habuit Titianus *Sulium* collegam. Quod & miror doctissimo Viro Joanni Obsopeo non succurrisse, qui ex Tacito Pomponii sententiam strenuè videret amplexus. In

tabulis Capitolinis ad annum Urbis 130 civ. Consules laudantur Faustus Sulla & Salvius Otho, qui L. Salvius Otho Titianus appellatus est, ut ex Inscriptioe fratrum Arvalium Romæ olim ab Ursino vulgata legitur : ADFUERUNT. A. VITELLIUS. M. APONIUS. SATURNINUS. OTHO. TITIANUS. Cæterum de hoc Claudio : *Opera magna potius, quàm necessaria, quàm multa perfecit : sed vel præcipuum aqueductum à Cajo inchoatum.* Plinius : *Vicit antecedentes aquarum ductus novissimum impendium operis inchoati à Cajo Casare, & peracti à Claudio.* Quippe à quadragesimo lapide ad eam excelsum lapidem, ut in omnes urbis montes levarentur, influxere Curtius atque Caruleus fontes. Addit Suetonius emissarium Fucini inter opera Claudiana consummatum, quod non invenias apud Dionem, qui disertim hæc verba : *τὴν ἢ λίμνην, τὴν Φυκίνην, τὴν τῶ Μαροῦν ἠέλποσε μὲ εἰς τὴν Τίβερην ἐξαγαγεῖν, ὅπως ἦτε χάρες ἢ ἀπὸ αὐτῆν γεωργηται, & ὁ πόσιμος ναυσιππος μᾶλλον ἤσεται, μάλιστα δὲ ἐδαπανήθη.*

Ex fontibus duobus amplissimis & speciosis Caruloque (qui à similitudine appellatus est) & Curtio accipit, & eum fontem, qui vocatur Albulinus] Etiam corruptum est ultimi fontis nomen in quibusdam libris Frontinianis : in quibus omnibus restituendum, *Albudinus*; quod indubiè rectum nomen est, & ab imperitis corruptum. Suetonius eodem Casare : *Claudia a-*

quæ gelidos & uberes fontes, quorum alteri Caruleo, alteri Curtio & Albulino nomen est. Et fontem Curtium quidem binominem fuisse arbitror, ut etiam Albulinus vocaretur. Nam & Plinius libro XXV. I. capite XV. duos tantum Curtium & Caruleum commemorat; sicut & hæc Inscriptio: IMP. CÆSAR. VESPASIANUS. PONT. MAX. TRIB. POT. II. IMP. III. DESIG. III. P. P. AQUAS. CURTIAM. ET. CÆRULEAM. PERDUCTAS. A. DIVO. CLAUDIO. ET. POSTEA. INTERMISSAS. DILAPSASQUE. PER. ANNOS. NOVEM. SUA. PECUNIA. URBI. RESTITUIT.

Quod cum terras cultas circum se habeat soli pinguis] Apage multas, quod alii subtrudunt: πικρα ἔρρα Græci vocant, quæ Maro, pinguis culta; terras cultas soli pinguis noster Frontinus, τὰ ἔρρασιμα cum opponuntur τοῖς ὑλοφόροις, ἢ πομφόροις. libro II. Nam cum oriatur Anio supra Trebam angustam, seu quia per saxosos montes decurrit, paucis circa ipsum opidis objacentibus cultis, &c.

Interposita est piscina limaria] Piscinam cape non ἰχθυοτεροφειον sed ἡλωμεβήθραν: aquam limosam & stagnantem. Glossæ veteres Græcicæ: ἡλωμεβήθρα, piscina, nataura. Infra: Ex his via Latina, sex intra VII. miliarium contentis piscinis excipiuntur, ubi quasi respirante rivorum cursu limum deponunt. Alibi se melius explicat: Nec Virgo, nec Aperia, nec Alsetina conceptelas, id

est piscinas habent. Ubi conceptelas vocat τὰς δεξαμενὰς, sive conceptiones, ut infra loquitur.

Vbi inter amnem & specum consisteret & liquaretur aqua] Eliquaretur in libris melioribus. Eliquare διυλίσαι & διηθεῖναι, inde eliquia διυλίσαι. Glossæ: liquatur, διηθεῖται. Seneca de quodam fonte, lib. III. Nat. quæst. Fæda quadam turbidus ex imo fundit, donec liberatus eliquatusque est. Sic maria ex Oceano arctis faucibus terras intrantia quasi eliquari & colari dicit Solinus.

Non alienum mihi visum est, longitudines quoque rivorum cujusque ductus, & etiam per species operum complecti] Melius legerim: longitudines quoque rivorum cujusque ductus & profectus operam complecti.

Sed formas quoque ductuum facere curavimus] Doctissimus Turnebus hoc loco formas explicat rerum quarundam imagines & deformationes ac picturas: Ego formas tubulos interpreto, per quos unda adducitur aut derivatur; δεξαμενὰ nimirum sive conceptacula aqueductuum. In itinerario Antonini: nunc nomina aquarum, que usibus æternæ urbis formarum constructionibus advecta sunt, indicemus. Quæ formæ arcuationes sunt, & à Frontiniani etiam differunt. Ad nostram mentem planè conducunt illa Cassiodori libro septimo, epistola sexta: In formis autem Romanis utrumque præcipuum est, ut fabrica sit mirabilis, & aquarum salubritas singularis. Nimirum, inventa & probata per aquilegem aqua

aqua ducebatur aut formâ structili, aut plumbeis fistulis, aut canalibus ligneis, aut fictilibus tubis; ut loquitur Palladius lib. IX. rei rusticæ, cap. undecimo. Isti tubuli seu canales *forma* appellantur, quarum mentio in jure nostro frequentissima. Nec ignoro tamen formas tubulorum imagines appellari: sed & illud non ignoro, acutissimi Viri expositionem ad hunc auctoris locum non conducere.

Ex quibus apparet] *Apparet*, quod aliàs legitur, melius est & concinnius.

Vbi montium lateribus specus appliciti] *Supra: ubi inter amnem & specum consisteret & liquaretur aqua.* Immo per specum plerumque Veteres aquam duxisse, quod tum necesse erat fieri, docemur à Vitruvio libro VIII. cap. septimo, cum medii montes erant inter mœnia & caput fontis.

Et delibrare tanquam assistentes] *Puto delibrare, quod à nonnullis typis editum.* Sequitur: *Aqua omnes diversâ in urbem librâ perveniunt:* ubi libra est altitudo, ut supra etiam adnotamus.

Sed Veteres humiliorè directurâ perduxerunt, sive nondum subtili explorata arte librândi.] *Probant libri: ad subtile explorata, &c.* Non adeò malè: sicuti nos alias ad Q. Serenum Sammonicum demonstraturi sumus.

Ac proprio canali & nomine venit; & à piscinis in eisdem arcus recipiuntur] *Quidam hoc modo referunt excusum: Ac proprio canali & nomine venit hares à piscinis, &c.* Scribo & interpungo:

Ac proprio canali & nomine venit. Haec & à piscinis in eisdem arcus recipiuntur. Quod explicatione non eget.

Prius tamen pars Iulia ad spem veterem excepta, castellis CCLII. montis usibus diffunditur] *Habent editiones aliæ: Prior tamen pars Iulia ad speciem veterem excepta, castellis CCVII. montis usibus diffunditur.* Quod per me licet inculent eruditissimi & accuratissimi viri. Nobis non placet illum Cynicum imitari, & ἀπὸ τοῦ λήγους ἐπισημῶς βεβαί. Cæterum receptacula publicarum aquarum castella vocabant, quæ *dividicula* veteres auctores. Festus: *Dividicula anti-qui dicebant, quæ nunc sunt castella, ex quibus à rivo communi aquam quisque in suum fundum ducit.* Hesychius: *κρίσταλλον, ὄρυμα τόπος ἄνω, καὶ ἡρώτα φερόντων, & μετὰ τὸ ὄρυμα.* Quæ vox in jure frequentissimè occurrit. Frontinus infra: *Est autem ferè nunc in usu, cum plures quinaria impetrata fuerint, ne in viis sapius convulneretur una fistula, ut excipiantur in castellum, ex quo singuli suum modum recipiunt.* Posteriores Impp. *conceptacula* vocarunt in lege secunda Cod. Theodos. Tit. de Aquæductu.

Martia autem parte sui, post hortos Pallantiæpos, in rivum, qui vocatur Herculaneus, deiecit se per Cælium. Ductus, ipsius montis usibus nihil ut inferior subministrans, imitur supra portam Capenam.] *Optimus & acutissimus Rubenius in electis suis hæc ita corrigit: Ductus ipsius montis usibus nihil, ut inferior-*

inferioribus ministrans, initur supra portam Capenam. Si enim ductus ille per montem Cœlium, quomodo eo inferior? Sententia est: Aqua Martia etsi per Cœlium ducta, tamen colli illi non servit, sed tota & illibata fertur ad loca subiecta. Pro initur tamen oritur exhibuerunt alii librorum.

Post hortos Pallantianos] Mendosè, Plancianos, quidam de vulgo referunt.

In arcus, qui vocantur Neroniani] Infra: Postquam Nero Imp. Claudiam opere arcuato assumpsit, exceptam usque ad templum Divi Claudii perduxit, ut inde distribueretur &c. Ergo Neroniani arcus à fundatore Nerone: quod absurdè negat vir doctissimus, qui nescio quid de Græcorum νερός hic interpretationis comminiscitur. Hoc non ignoro, νερών Græcis esse locum aquæ irriguum. Inde Νερώ-νι λιθόν, quem alii Νερωνιακόν dixere, quasi à Nerone. Quod è diverso falsum est. Epiphanius: ἐν τῷ ὄρει Νερωνιακῶς πικρὸς τῶ ἐίδῃ σφόδρα χλωρίζων, διευδῆς ἐν εἰληθῶν. Inde νεράν τόπον apud Lycophronem Grammatici exponunt τὸ κρή-λον ἐν κρήνηρον. Hæc perperam & ineptè Neronianis arcubus attribuantur.

Rivus Appia sub Cœlio monte & Aventino actus, emergit] Id est, perductus aut subductus emergit. Ulpianus in lege I. D. de Rivis: Unde ait, primum aqua ex flumine agi possit; id est, perduci. Inde actus pro fluxu apud Lucretium:

Et pigri latices, magis & cumitan-
tior actus.

Aquarum moduli aut ad digito-
rum aut ad unciarum mensuram
institui sunt] Vide & confer Di-
gestorum titulum de Aquâ Quo-
tidianâ, & legem secundam & ter-
tiam de Aquæduct. Codic. Theo-
dosian. Qui Frontino moduli sunt,
aliis haustria dicuntur. Nonius ca-
dos & ἀλλια minus rectè inter-
pretatur: nam cadi propriè sunt fi-
tuli, qui tollenonibus suspendun-
tur, aut trochleis per funes è pu-
teo tolluntur. Herodotus vocat
καλός, Græci ἀντλον, unde ἀν-
τλῆν: ancla & anclore apud Lati-
nos. Minima pars agrestium men-
surarum erat digitus. Agri mensu-
ræ incertus: Digitus est pars minima
agrestium mensurarum. Inde δακ-
τύλι & ἕδατ. Inde Græco-
rum verbo dicebant: Δίδωμι ἐν
καλίζωμαι σοὶ δακτύλιον ἕδατ,
id est, tubulum, qui digitum e-
jus latitudinem vel crassitiem digi-
talis mensura accipiebatur. Quod im-
primis antiqui medicorum filii ob-
servarunt. Dioscorides de anchu-
sa scribens, δακτύλις τὸ πᾶχος,
& de brunio, καυλὸν αἰήσι τετρα-
γωνὸν ἄμνην, πᾶχος δακτυλίου.
Sic δακτύλι & ἕδατ. Sic digi-
tum aqua se Gajo Sejo concedere,
Lucius Titius notum facit epistolâ
suâ in lege Ἀνι, D. de Servi-
tut. Urb. Præd. Vetus Inscrip-
tio Suesflana: ET. UT. AQUÆ.
DIGITUS. IN. DOMO. EJUS.
FLUERET. COMMODISQUE.
PUBLICIS. AC. SI. DECURIO.
FRUERETUR. Vide Plinium li-
bro XXXI. capite sexto. Inde
δακτύλις ἡμέρα apud Zenobium
Dioge-

Diogenianum, Suidam, pro brevissimo spatio. Et Martialis momentum volens describere, *ad digitum* dixit.

Lex erat, ad digitum positâ concurrere palmâ.

Palma posita erat concursuris momento, uter prævaleret, vitæ necisque potestate sub unum ictum commissi. Sic incertus Poëta Anthologiæ libro VII.

Πίνωμεν βαρχῆς ζαρὸν πόμυ. δάκτυλος αὐτός,

Ἡ πάλι κοιμισβὺ λόχρον ἰδεῖν μένομεν.

Hoc est digiti unius spatium, omne id quod vivimus. Sed de his alibi plura.

Vncia in pupula] Monuit Scriverius aliàs legi: *Vncia in pupulata hæc observantur*. Error ex connexione literarum ortus. *Pupula*, legit etiam Oreltius.

Capit etiam quinariam unam quincuncem sicilicum] Sicilicquam, alii libri. *Sicilicus*, quarta pars unciæ. Glossæ: τὸ ἄρτον οὐγγίως, sicilicum.

Et quemadmodum, verbi gratia, sextarius ratio ad cyathos.] Infra calices vocat: *Sed & calicis posicio habet momentum*; id est, momentum, ut antiqui loquebantur.

Usque ad nostram curam] Non damno veteris scripturam: *usque in nostram curam*. Frontinus alibi: *In re, qua usque in id tempus, quasi potestate acta, certo jure eguisset*. Florus lib. I. cap. 6. *Substitutus in locum regis, quasi usque in tempus*. Vulgati, *ad tempus*.

Scrupsulosa inquisitione præcunte.] Propriè scrupsulosa dictum.

Nam scrupsulosus, est μικρολόγος, qui in minimâ quaque inquit. In Glossis Philoxeni σθηρωγῶδες exponitur, scrupsulosum; nam σθηρωγῆ est fissura terræ & caverna. Arnobius lib. IV. *Qui scrupsulosa diligentia curâ in lucem res abditas libertate ingenua protulerunt*.

Itaque cum sincera in Urbem proprio rivo perveniret] Pura, nec aliis intermixta; in urbe enim miscbatur cum Anione novo. *Sincera* est ἀπέεργια. *Insinceritas*, aque turbiditas. Papias: *Sinceri, puri, & sine admixtione corruptionis*.

Sentit hanc curam Imperatoris piissimi Nervæ Principis sui Regina & Domina orbis indies, cui par nihil & nihil secundum] Martiale mutuatus est Urbis elogium Frontinus, nec aliena manu allitum vel adscriptum est ab interpolatore, ut Lipsius suspicatur. Amant enim interdum ejusmodi lascivias Poëtarum scriptis suis intexere Latini scriptores & historici. Quod ubivis obvium est, & illustrationis hand eget. Paris autem elogiis multi veterum Roman collaudarunt. Eunapius Sardinus, βασιλεὺς ἐστὶ Πάμη. Erinna Poëtria,

Χαίρε' μοι Πάμη, θυγατὴρ ἄρτος
Χρῆσειππε, δὲ Φρον. ἀνίκασα,
Σεμενὸν ἂ νύεις ἐπὶ γὰρ Ὀλυμπόν

Ἄντ. ἀδελφού.

Æthicus: *Domina totius mundi Rama*. Rutilius Numanus.

— regina . . . pulcherrima mundi

Inter sidereos Rama recepta polos.

EAM

Eam nos caducam vocamus] Videtur de Varrone de Re Rust. lib. III. cap. 5. Sic infra ex Scto refert, edixisse Nervam: CADUCAM. NEMINEM. VOLO. DUCERE. NISI. QUI. MEO. BENEFICIO. AUT. PRIORUM. PRINCIPUM. HABENT. Etiam illæ aquæ, quæ ex castellis & fistularum manationibus fluebant, *caduce* vocabantur, ut observat Vir Illustis ad Varronem. Inde apud Nonium legendum: *Aqua caduciter ruens*, id est præcipitanter; non *caducitur*, ut pro verbo malè lectum.

Ad quem autem Magistratum jus danda vendendæve aqua pertinerit, in iis ipsis legibus variatur. Interdum enim ab Ædilibus, &c.] Ædilium numero numerabantur magistratus. Festus à Scaligero refertur: *Ædilis initio dicitur est, quod adum non tantum sacrarum, sed etiam privatarum curam gerebat.* Deinde ad magistratus *translatum est.* Nam hoc nomine omnes, ut ait Lucretius, ædituentes vocabantur.

Positamque redemptoribus necessitatem] Redemptores propriè atque antiquâ consuetudine dicebantur, qui cum aliquid publicè faciendum aut præbendum conduxerant effecerantque, tum demum pecunias accipiebant. Nam antiquitus *emere* pro *accipere* ponebatur: at ii nunc dicuntur redemptores, qui quid conduxerunt præbendum, utendumque. Sic habes apud eundem Festum. Glossæ veteres: *redemptor*, ἐργολάβος, ἐνλήμπτωρ. Aliæ: ἐνλήμπτωρ, con-

ductor, excerptor. Vetus Formula de ædificiis: NE. RECEN- TIORE. TRIMA. ARENA. UTE- RETUR. REDEMP- TOR. Perperam; lego: NE. RECEN- TIOR. TRIMA. ARENA. U- TERETUR. REDEMP- TOR.

Quod Circus Maximus ne diebus quidem ludorum Circensium, nisi Ædilium aut Censorum permissu, irrigabatur] Hæc verba de irrigatione sumenda sunt, quæ fossis Circo circumdatis & Euripis aquam inducebat. Euripos, ut Nilos, aquæductus apertos & grandes appellaverunt, quos vulgo canales aquæ dicimus. Hesy chius: εὐριπὸς, διχὴ τῶν ὑδάτων. εὐριπὸς, διχὴ τῶν ὑδάτων exponit, quas Latini *dogas*, exinde dixere. Et hoc propriè *irrigare*, cum riguis sive rivis aqua inducitur: *eriguare* cum deducitur, quod Græcis ἔρδύειν, ut *rigua*, τὴ ἐπίρρυντα τὴ ἐπὶ ἄρ- ρηνόδηρα. Viri magni perperam referunt ad nescio quam refrigerationem, quâ in theatro aquarum per semitas decursu æstivus minuebatur fervor; cuius rei primus auctor Pompejus.

Quod durasse etiam postquam res ad Curatores transiit sub Augusto, apud Attejum Capitonem legimus] Sanè mos ille Circi per Euripos irrigandi usque in Neronem mansit, qui Euripos sustulit, & eorum loco, alia loca, unde eques spectaret, addidit: Quod alibi Plinius apertè subindicat. Illud autem Frontini περίουμο est.

NE. QVIS. AQUAM. OLE- TATO. DOLO. MALO. VBI. PVELICE. SALIT.] Quid oletare sit,

fit, ipse subjungit hisce verbis: *oletario, videtur esse olidam facito.* Quod nusquam alibi me legisse memini. Illud obiter addam, Veteres, cum odorem *δυσωμῶν* indicare vellent, antiquo verbo *ole* frepissime usos. Afranius Fratriis: *Non potest, quin illa tacta, longaque & multis olat.* Pomponius Aleonibus: *Alea ludam sanè: mea malè olant manus.* Nonius: *olat pro oleat.* Inde *oletum*, τὸ δὲ *δυσωμῶν* & *ἀσπρόπρωα*. Glossæ: *oletum, νεσῶος.* Persius Sat. 1. *Veto quisquam hic saxat oletum.* Verranius apud Festum: *Sacerdotula in sacratio Martiali fecit oletum, id est, oletavit.*

Habuit & familiam propriam] Sic omnino distinguendum: non, ut ineptè alii; *habuit & familiam propriam aquarum, qua tueretur ductus.* Non habuit Agrippa familiam aquarum, sed familiam ad tuendos aquarum ductus. Homines servos antiqui vocabant à famulando, *familias*; ut habes apud Ulpianum l. 1. D. de vi armata. Unde *gladiatorum familia* apud Ciceronem; &, *ager familia est assignatus*, in libro Coloniarum. Seneca Epist. 47. *Ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam majores nostri domini, omnem contumeliam servis detraxerint. Dominum patrem familia appellarunt; servos (quod etiam in Mimis adhuc durat) familiares.*

ET. SERVOS. PVBLICOS. TERNOS. ARCHITECTOS. SINGULOS] Indubie mihi persuadeo, SERVOS. PUBLICOS. esse servos mercenarios & conductitios.

Veteres Latini *ambactum* vocarunt talem operarium. Glossæ Scaligero post Turnebum laudatæ: *Ambactus, δούλος μισθωτός, ὡς ἔννοος.* Inde Festus ait, *ambactum* apud Ennium significare servum mercenarium. Hic propriè *publicus* & *μισθωτός*, Juliano in epist. *δούλος δημοσίου.* Plinius X. Epistolar. *Quidam vel in opus dammanti, vel in ludum publicorum servorum officio funguntur.* Qui sequuntur ACCENSI, non adscriptitii sunt, sed in municipiis, itemque Romæ publici etiam ministri nomen. Vetus Inscriptio:

T. STATILIUS. VOL. PRO-CULUS.

ACCENSUS. VELATUS. ET. ARGENTARIA.

EUTYCHIA. PARENTES. FILIO. OPTUMO. ET.

ORCIVLÆ. ANTHIDI. TXOR. I. EJUS. SIBIQUE.

ET. SÆIS.

LIBERTIS. LIBERTABUS. POSTERISQUE. EORUM.

Saxum Appianum prope Formias.

L. VARRONIO. L. F. PAL. CAPITONI.

SCRIBÆ. ÆDILIC. ACCENSO. VELATO.

II. VIRO. QUINQUENN. CURATORI. VIARUM.

VTIQVE. TABVLAS. CHAR-TAS. CÆTERAQVE] Ultimam vocem CÆRASQUE legerunt, & CÆRAS. . QUÆQUE. varii libri, notante Scriverio. Quod ego non muto, sed in aliam scri-

bendi rationem immuto: CERAS. QUÆQUE. Sic antiqui libri, sic Græci suum κηρός: Plerunque in ceratis tabulis scribere solebant, & postea delere. Julius Africanus cap. LVI. *ἡ δὲ κηρώδης ἐπιστολῶν εἰς πομπῆς, eleganter hanc rem explicat: ἄλλοι πάλιν οὐ τὰ τ' δέλτα ἐξολοῦ γράψαντες, κηρὸν ἐπέτηξαν, & ἄλλα εἰς τ' κηρὸν ἐγραψάν. Εἴτα ὅτε ἔλθε, πρῶτον δὴ τ' κηρὸν ἐκκινήσας, καὶ ἀνωγνῶς, ὁμοιοτάτως ἀνταπέσθη.*

OPVS. ESSET. IIS. CURATORIBVS. PRÆBENDA] Lego: OPUS. ESSENT. IIS. CURATORIBUS. PRÆBERI.

Q. ÆLIVS. P. FABIVS. COSS. AMBO. ALTERVE. SI. IIS. VIDEBITVR.] Non: SI. VIDEBITUR. ut ineptè Scriuetio collati, qui minus expresse-runt formulam. Valerius Probus de Notis antiquis, hæc verba sic expresseit: A. A. V. S. E. V. Obiter emendabimus Vegetium libro III. cap. I. *Ut providerent, ne quid detrimenti resp. caperet, COSS. alter vel alter, ambove.* Scriptum fuit: COSS. ambo alterve. ΑΜΦΟΤΕΡΥΣ. ΨΗΤΟΥΣ. ΚΑΙ. ΕΤΕΡΟΝ. in Scto Græco in æs inciso Romæ legimus. Cicero VIII. Philipp. *Ut G. Pansa, A. Hir-tius COSS. alter, ambove, si eis videatur, de ejus honore pramove ad Senatam primo quoque die deferant.* Philipp. X. *Ut C. Pansa, A. Hir-tius COSS. alter ambove, si eis videtur, iis, qui sanguinem pro vita, libertate, fortunisque Pop. Romani, Vrbe, templisque Deorum profu-*

dissent, monumentum facere jubeant. Livius lib. XXX. *Non videri sibi, absente Consulum altero, ambobusve, eam rem agi.*

QVI. ÆRARIO. PRÆSINT. ET. PRÆBENDA. LOCENT.] Scriuetio collati: QUI. ÆRARIO. PRÆSUNT. PRÆBENDA. LOCENT. Lego: QUI. ÆRARIO. PRÆSUNT. EA. PRÆBENDA. LOCENT.

Itaque cum viarum frumentique Curatores, qui quarta parte anni publico fungebantur ministerio] Primus Augustus Curatores viarum fecit perpetuos, & horum certum munus. Erat autem eorum munus discretum à IV. Viris, & mox VI. Viris: nam hi vias Urbis curabant; illi eas, quæ extra urbem. Etiam Curatores extra ordinem reperi, quos destinabant singulis viis. Qui autem frumenti curam sustinebant, alio nomine dicebantur Minutiæ Curatores. In veteri lapide: CURATOR. AQUARUM. ET. MINUTIÆ. CUR. ALVEI. TIBERIS. ET. CLOACARUM. URBIS.

QVIBVS. NEGOTIVM. H. SENATV. EST. IMPERATVM] DATUM. pro IMPERATUM. alii exhibent. Et infra: DARE. OPERAM. UT. SALIENTES. Iidem ineptissimè: IMPERARE. OPERAM. In Scto Vellejano: Hi, ad quos de eare in jure aditum erit, si dederint operam. Livius libro X. *Legatis, quos Tybur mittebat, mandatum; darent operam, ut tibicines Romanis resituerentur.*

Ius impetrare aque neque heredem, neque emptorem, neque ul-
lum

lum novum dominum pradiorum sequitur] Vide Fr. Duarenum Commentar. in Tit. de Aquæductu.

Ahuc illa aquariorum intolerabilis fraus est, translata in novum possessorem aquæ foramen novum castello imponunt, vetus relinquunt, quo venalem extrahant aquam] Melius: translata in novum possessorem aquæ. Romani autem venalem aquam per aquarios circumferri definebant (ut etiamnum in Italia moris est) ad quod Juvenalis alludit Sat. VI.

— venit conductus aquarius.

Primus usus honestus legitimusque, nam lavantibus aquæ aspersio necessaria; postea sordidus & impudicus. Festus: Aquarioli mulierum impudicarum sordidi affecta. Glossæ veteres; Aquarioli, βαλλάδες, bacariones. Eadem: bacario, πορρολόχοι. Lampridius in Commodo: aquam gessit, ut lenonum magister.

Quod impendium exoneratur veltigalium redditu, ad jus aquarum pertinens] Scriptum fuit in aliis: quod impendium erogatur. Et proprie quidem impendium, ἀνάλωμα, pecunia est, quæ erogando pendit solet. Hinc impendia dicuntur, quæ sunt necessaria in aliquam rem erogandam, vel etiam exonerandam. Glossæ: Impendia, τὰ ἐπιπέδια. Frontinus paullo infra: Unde & omne plumbum, & omnes impensa ad ductus, & castella, & lacus pertinentes, erogantur. Non erogabantur, ut alii ad oram alleverunt.

Pleraque tamen prudenti tempe-

ramento sustinenda sunt] Prudenti, id est, artificioso. Sic Plinius artifex temperamentum dixit. Et sic ubique loquitur Ennodius, qui omnia ferme ab antiquioribus mutatus est.

Nec sua tantum stationis architectis uti] Lampridius in Commodo: lam in his artifex, qua stationis Imperatorie non erant. Statio igitur pro statu sive conditione. Glossæ veteres Græcicæ: σταπίονες, τὰ περὶ τὰ ἐπιπέδια τῶν δωματίων πλάτων.

Vitia autem ejusmodi, aut talia sunt, ut non interpellato cursu subveniantur eis] Ad oram Scriveriani: Vitia autem ejusmodi sunt, ut aut non interpellato cursu. Quod multo melius est, & concinnius. Veteres schedæ, quibus humanitate & beneficio clarissimi Viri Joachimi Borgesii, Groningani Professoris, utor, eandem nobis lectionem exhibuerunt. Non dissimulabo tamen ἀρεσίον illud, quod eidem Scriveriano meo adscriptum fuit: Vitia autem ejusmodi, aut solia sunt. Ex vitiosa lectione formabam prius: Vitia autem ejusmodi, aut solea sunt. Sequentia non adeo repugnant, exposita, forsitan corrupta, voce. Solea, canales sunt & fistulæ aquæductuum. Vet. Inscriptio: FORNICIONES. QUE. FECIT. FISTULASQUE. SOLEAS. Auctor Glossarum: Σολών, fistula, tubus, imbrix. Inde Silani, κρηνοί, δέξαρι & πόρτοι τῶν, ut superius adnotamus. Columella sic legendus: Oleo consociendo mola utiliores sunt quam trapetum; trapetum, quam canalis & solea.

solea. Perperam Solena mutavit Cœlii. Sed iudicent ei τὴν πύργον ἐρηξάντων.

Pila quoque ipsa top̄ho exstructa sub tam magno onere labuntur] Corrupto tectorio, quod oppilandō debet inniti. Quid *pila* sint, optimè Festus nos docet: *Pila*, inquit, *qua parietem sustentat, ab oppilandō dicta.* Vulgò mendosè: *ab opponendo dicta.* Structurā nimirum erectā, instar pilæ vasis, ad aliquid firmandum; sive supposita sustineat, sive opposita contineat, ne loco cedant. Hesychius: ὀλίμῳ ἀειφερῆς λίθῳ ἐν ᾧ τὰς βοτάνας τείβουσιν, ἢ ποτηρία ἐῖδῳ, ἢ κύλινδρῳ. Quia & ὀλίμῳ est *pila* & *cylindrus*, unam cum *pila* vase vocem statuit, diversis rebus similibus accommodatam. Apud Thucydidem χηλή sunt προκυμαία, pilæ in aquis fundatæ ad portuum tutelam: moles nimirum in mare procurentes & portum à fluctibus defendentes. Has Strabo intelligit libro III. χηλὴ δύο ὄρους ἐχουσα. Glossæ veteres *pilas* eleganter exponunt *περασίδες*: nam quod in foribus sunt *περασίδες*, id in portu *χηλῶν*. Græcis interdum *χημαία* sunt, quæ recentioribus *μάλιοι*. Sed optimè Thucydidis Scholiastes: χηλή οἱ ἐμπροσθεν τῆς πύργου ἡλικασίου τείχους ἀπὸ βεβλημένων λίθων, ἀπὸ τῶν δὲ κρημάτων βίαν, μὴ τὸ τεῖχος βλάπτοντο: & adjungit causam, ὅτι τὸ εἰσένειν χηλῆ βλάπτει. Ego aliam malo, quod muri pedem firmet, & fluctus retundat, ne labefactetur subeuntibus & cachinnantibus undis. Cæterum *pilæ* top̄ho exstructæ sub ar-

cuationum magno & pragravi onere labuntur: nimirum, qui fundus est cavernosus, & ipse top̄hus πύργος λίθῳ, qui facillè in arenam resolvitur.

Eam partem astitis, qua nimis caloribus incandescit] Vel *nimis*, ut alii legerunt. Refici quæ circa alveos sunt rivorum, fervidissimo anni tempore non debent, ne materiæ præcipiantur, & nimia siccitate minus corroborentur. Eleganter autem de illis mensibus loquitur, *qui nimis caloribus incandescunt.* Solinus: *Quum ortus Solis incanduerit.* Et Orosius lib. I. *Grævis aestus incanduit, ut Sol per devia transvectus universum orbem igne terruisse dicatur.* Ita Græci usurpant suam *πεπρωμένη*, & *πυρκαϊάδην*. In Sophoclis Ajace, φαῖος λούκων, & πυρὸς λούκωμυκῶ ἀνγῆ, apud Oppianum.

Non minus autem Sol acrior quam gelatio præcipit materiam] Venustè præcipit, ut apud Poëtam: *Si lac præceperit aëtas.* Quod sequitur, *obstatutum*, ad Suategemata notavimus.

SI. QVIS. ADVERSUS. EA. COMMISERIT] Sequenti Scto. QUI. ADVERSUS. EA. QUID. FECERIT. In aliis: QUI. ALITER. FAXIT. CAPITALE. ESTO. In Regiis Numæ Legibus: SI. QVIS. ALIUTA. FAXIT. IPSUS. JOVI. SACER. ESTO. Eὐὸ ἀλλῆ, εὐὸ ἀλλῶς ποιήσῃ τις τὸ νόμον ἐνοχῶ ἔσω, solenne est apud Demosthenem.

POPVLVM. IVRE. ROGAVIT. POPVLVSQVE. IVRE. SCIVIT.] Compendio literarum hæc prius scripta

scripta fuerunt, ut solennia verba referunt in Valerio Probo: P. I. R. P. Q. I. S. I. F. P. R. E. A. D. P. Ex eorum imperita interpretatione, nata sunt hæc monstra verborum: **ÆDIS. D. JULII. POPULI. ROM. JULII.** Scriptum fuit in lege, **ANTE. DIEM. PRIDIE.** Cicero ad Atticum lib. II. Ep. 14. *Ni te in Formiano commodissime expectari viderem, duntaxat A. D. prid. Non. Maij.* Livius libro XLV. *Latina edita sunt in A. IV. & III. & prid. Eod. Novembr.* Idem Cicero de Formulâ, primâ in Antonium: *Cedo illa legitima, COSS. Populum jure rogavit (hoc enim à majoribus accepimus jus rogandi) populusque jure scivit.* In Legis Thoria Fragmento, (libet hoc etiam inferere ob Thoria antiquitatem, cujus iterata mihi mentio fuit cum conjunctissimo & Consultissimo Da. Eylio) **SP. THORIIUS . . . F. TR. PL. PLEBEM. JURE. ROGAVIT. PLEBESQUE. JURE. SCIVIT. TRIBUS . . . PRINCIPUM. FUIT. PRO. TRIBU. Q. FABIIUS. Q. F. PRIMUS. SCIVIT. QUÆ. AGER. POPULI. CUS. POPULI. ROMANEL. IN. TERRAM. ITALIAM. P. MUCIO. L. QUÆI. EX. LEGE. PLEBEIVÆ. SC. H. VETERE. POSSESSORE. POSSESSUS. SIT.**

TRIBVI. SERGIA. PRINCIPUM. FVIT.] Alii libri: **TRIBU. SERGIA. PRINCIPUM. FUIT.** Omnino legendum: **TRIBUS. SERGIA. PRINCIPUM.**

FUIT. Legum initiis adscribi solita tribus, quæ prima ad suffragium ferendum vocata erat, cui exinde Principis nomen impositum. Hæc optimè docuit incomparabilis Briffonius in elegantissimo & eruditissimo Formularum libro.

IRE. CADERE. FLVI.]

Lege: **FLUERE.** Vatro: **Stillicidia, suscia, qua ut ita fuisant cadantque.**

VT. QVISCVNQVE. CVRATOR. AQVAVM. EST. VEL. ERIT.] Nonnulli plenius exhibent & concinnius: **UT. QUISCUNQUE. CURATOR. AQUARUM. EST. ERIT. AUT. SI. CURATOR. AQUARUM. NEMO. ERIT.**

QVI. ADVERSVS. EA. QVID. FECERIT. ET. ADVERSVS. EA. REPSEKIT.] Aliter notante Scribetio: **ADVERSVS. EVM. SI. REMPS. LEX. ET. JUS. CAUSAQUE. OMNIUM. RERUM. OMNIBUS. ESTO. UTIQUE. ESSET.** Valerius Probus. S. L. E. I. C. Q. O. R. E. Illud **SIREMPS,** optimè Grammatico Charisio Sospitro notatum Lib. I. Inlatur. *Alia nominativum & ablativum habent, ut Tabes, Pluris, Siremps; facit ab hac tabe, plure, Sirempse. Cn ræ autem in Smyrna dicit, hujus Tabis, nullo auctore Sirempse legitur.* Errant igitur, qui legere malunt in Scto: *Similiter Lex Esto.* Nam ita locus valde corruptus restitui posse videtur. Lex Thoria: **DE. EO. AGRO. SI. REMPS. LEX. ESTO.**

SENTES. VEPRES. CA. sunt & ipsi *vepres*, *scōtis*. Quod
 PRIFICOS.] Ora libri nostri indicium est antiquæ notæ. Sic
 Scriveriani: SENTICES. VI infra: VITES. VIPRES.
 PRES. Glossæ: *Sentes*, *ângr-
 3af. Senticelum, ângr3af.* emen-
 do, *ângr3af*. Immo VIPRES

FINIS NOTARUM,
 IN FRONTINUM

De

AQUÆDUCTIBUS.

AD